

O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii

Po porážke uhorského vojska pri Moháči r. 1526 obsadili Turci postupne celú Dolnú zem vtedajšieho Uhorska. Pod ich moc sa nedostali iba hornaté slovenské kraje. Avšak ich južné okraje trpeli pod ustavičnými tureckými útokmi a prepadmi. K týmto neistým a utrpenia plným časom sa viaže bohatá ľudová tradícia, povesti, hrdinské spevy, piesne zväčša baladického obsahu a rozmanité iné pamiatky, ktoré upomínajú dodnes na vyše 150 rokov trvajúce panstvo Turkov v Uhorsku. Ďalšou doteraz živou upomienkou na tie časy sú slovenské osady v dnešnom Maďarsku, Juhoslávii, Rumunsku a Bulharsku. O počiatku a rozvoji týchto osád hovoria vcelku spoľahlivo početné historické dokumenty. Ich svedectvo dopĺňajú výsledky výskumov hmotnej a duchovnej kultúry týchto Slovákov a štúdium ich nárečí.

Po porážke pri Viedni r. 1683 boli Turci nútení postupne ustupovať, až konečne po porážke pri Sente r. 1697 museli vyprázdniť celé Uhorsko, Sedmohradsko, Chorvátsko a Slavóniu. Roku 1699 bol v Srijemských Karlovciach podpísaný mier. Celé Uhorsko sa takto dostalo do moci Habsburgov.¹

Po odchode Turkov zostala v Uhorsku vojnami celkom rozvrátená politická správa a hospodárstvo, celé kraje boli spustošené, osady opustené a obyvateľstvo v nedostatku a neistote. Normálny spoločenský život bol podlomý. Habsburgovia si uvedomili, že rekonštrukciou a zavedením nových poriadkov v Uhorsku vybudujú výnosnú časť svojej ríše. Preto bola utvorená osobitná dvorská kancelária, ktorá vypracovala veľkorýsý plán na administratívnu a národohospodársku organizáciu krajiny, na zaľudnenie opustených a spustošených krajov a osád.

Ale r. 1687 vypuklo pod vedením Františka II. Rákoczyho veľké tzv. kurucké povstanie uhorskej šľachty proti cisárovi. Povstalci boli na hlavu porazení až r. 1708 v bitke pri Trenčíne. Po uzavretí mieru v Szatmári r. 1711 sa v Uhorsku rozvíjajú naplno reorganizačné snahy v oblasti hospodárstva. Majetky skonfiškované kuruckým povstalcem dostávajú noví majitelia. Opustená pôda v krajoch, ktoré vyprázdnilí Turci, sa prideluje obyčajne ako dar šľachte a statkárom, aby ju čo najskôr produktívne využívali. Bolo treba veľmi mnoho pracovných síl. Pozornosť nových zemepánov sa obrátila na horské, hospodársky slabo výnosné kraje

Uhorská a rakúskeho mocnárstva, kde bol nadbytok ľudí. Kráľovská komora i noví majitelia vysielajú na všetky strany osobitne poverené osoby, aby získali nových osadníkov a osídlili ich na Dolnej zemi. Keďže pracovné sily boli vtedy vzácné, poskytovali kolonistom isté výhody a pomoc pri stavaní príbytkov, pri zadovážovaní hospodárskeho riadu, nástrojov a iných potrieb. Cieľom bolo čo najskôr dorábať na pridelenej pôde príslušné produkty.²

Pri takomto kolonizačnom pohybe vzniklo na Dolnej zemi mnoho nových osád a mnoho osád bolo obnovených. Usadilo sa v nich nové obyvateľstvo ponajviac slovenského a nemeckého jazyka a v menšej miere aj obyvateľstvo iných národností Rakúsko-uhorskej ríše. Národnostné zloženie obyvateľstva Dolnej zeme a jazyková mozaika sa takto hodne spestrila.

Slovenskí kolonisti odchádzali na Dolnú zem predovšetkým z menej úrodných hornatých krajov, najmä zo západného výbežku Nitrianskej stolice, z trenčianskych kopaníc, z Kysúc, zo všetkých stredoslovenských stolíc, najviac však z Hontu, Novohradu, Gemera, Zvolena, teda z južného stredného Slovenska a zo všetkých stolíc na východnom Slovensku. Odchádzali celé masy Slovákov ochotne v nádeji, že sa dostanú do lepších životných pomerov a že sa zbavia panského útlaku.³

Už začiatkom XVIII. storočia sa slovenskí kolonisti usadili najprv v severnejšie položených krajocho, ktoré súviseli so slovenským jazykovým územím, v Komárňanskej, Hontianskej, Novohradskej, Peštianskej, Hevešskej, Borsódskej a ďalších stoliciach a na okolí Nyíregyházy. Neskôršie sa posunuli aj južnejšie až do Báčky, Banátu a Sriemu v dnešnej Juhoslávii, do Békešskej a Čanádskej stolice v dnešnom juhovýchodnom Maďarsku, do Biharskej, Aradskej a Temešskej stolice v dnešnom juhozápadnom Rumunsku. Kolonizačný pohyb slovenského obyvateľstva nebol jednoduchý. V mnohých prípadoch kolonisti pre nevyhovujúce podmienky zaujatú osadu opustili a usadili sa inde. Napríklad evanjelickí Slováci stredoslovenského nárečia sa presťahovali zo Selenče v Báčke jednak do Silbaša a jednak do Starej Pazovy v Srieme a na ich miesto prišli katolícki Slováci západoslovenského nárečia. Kovačicu v Banáte založili Slováci, ktorí predtým sa boli usadili na Bardáni, ale nezhodli sa so svojím zemepánom, Bardán opustili a usadili sa v Kovačici a inde.

Niektoré osady sa časom preľudnili. Časť obyvateľstva sa odsťahovala do iných, trebárs aj neslovenských osád. Napríklad Slováci v sriemskych obciach Boľovce, Dobanovce, Tovarník, Ašaňa pochádzajú zo Starej Pazovy. Do Iloku, Bingle, Erdevíku, Šidu, Solian, Višnjičeva, Lugu a iných obcí prišli obyvatelia zo starších slovenských osád v Báčke. Z Banátu pochádzajú dokonca obyvatelia slovenských osád v Bulharsku. Slovenský živel na Dolnej zemi bol teda značne pohyblivý, pomerne ľahko opúšťal pôdu, s ktorou ešte nebol dosť pevne zžitý, a hľadal inde možnosti zlepšiť si svoje životné polozenie. To je charakteristická črta slovenských osadníkov na Dolnej zemi vôbec.

A tak v niektorých dolnozemských osadách bývajú priami potomkovia osadníkov, ktorí prišli rovno z kompaktného slovenského jazykového územia v prvej kolonizačnej vlne. Do iných osád sa slovenský živel dostal neskôršie zo starších dolnozemských slovenských osád. Zo slovenských osád v Juhoslávii a iba v Petrovci, Hložanoch, Pivnici v Báčke a v Slovenskom Aradáci a Padinej v Banáte v dokumentoch nezaznamenáva novší podstatnejší prílív obyvateľstva z iných slovenských osád. Do všetkých

ostatných sa nasťahovali popri osadníkoch zo slovenských stolíc aj obyvatelia zo starších slovenských kolónií v Bážke, z Petrovca, Selenče, Hložian, Kysáča, a to nielen v samotnej Bážke, ale aj v Srieame a Slavónii a čiastočne aj v Banáte. Táto sekundárna migrácia Slovákov v Juhoslávii ovplyvnila nárečové pomery tak, že v niektorých osadách sa na staršiu vrstvu obyvateľstva západoslovenského nárečového typu dostala novšia vrstva obyvateľstva stredoslovenského nárečového typu alebo naopak. V týchto osadách je dodnes nárečie zatiaľ neurovnané. Staršia vrstva hovorí západoslovenským nárečím, mladšia stredoslovenským alebo naopak. U mladšej generácie sa prekrývajú stredoslovenské prvky so západoslovenskými bez pravidelnosti. To znamená, že v týchto osadách sa ešte nevykryštalizovala nová kompaktná vo všetkom obyvateľstve spoločná všeobecne záväzná nárečová norma. Takéto pomery sú napr. v Palánke, Iloku, Šíde, Erdevíku, Hajdučici, Zrenjanine a v iných neskoro založených osadách, v Lugu, Lube, Boľovciach, Dobanovciach, Ašani atď.

V starších osadách tento kryštalizačný proces je už hotový. V osadách so stredoslovenským nárečovým typom sa usídlili kolonisti pochádzajúci z viacerých nárečove odlišných oblastí na Slovensku. Najviac ich prišlo z Novohradu, Hontu a Zvolena, menej z Turca a Liptova, málo z Oravy, pomerne mnoho z Peštianskej a Békésskej a niečo aj z Čongrádskej, Torontálskej a Aradskej stolice. V historických dokumentoch sa naznačuje, že do niektorých osád, v ktorých sa dnes hovorí nárečím južnostredoslovenského typu, prišli kolonisti z Nitrianskej a príp. Komárňanskej a Vesprímskej stolice, teda zo západoslovenskej nárečovej oblasti. Dnes v týchto stredoslovenských obciach existuje uzavretá zvuková a gramatická sústava stredoslovenského nárečového typu, ktorá platí ako všeobecná norma a ktorá na kompaktnom území slovenského jazyka ako celok nikde neexistuje. Po nárečí kolonistov západoslovenského typu niet v týchto obciach ani stopy. Stredoslovenské nárečie, ktorým hovorilo skoro všetko obyvateľstvo týchto osád, stalo sa všeobecným dorozumievacím prostriedkom a osvojili si ho aj kolonisti ktorí prišli z iných ako stredoslovenských krajov.

Západoslovenským nárečím sa hovorí v Pivnici, kde sa usadili kolonisti zo západoslovenských stolíc: Prešporskej, Nitrianskej a z Komárňanskej, Vesprímskej a Stolnobelehradskej. V Pivnici sa udržalo dodnes západoslovenské nárečie. Obyvatelia Pivnice si boli vedomí svojej osobitosti a odlišnosti od ostatných slovenských kolonistov v Bážke, ktorí prišli z južného stredného Slovenska, i keď ich s nimi spájalo rovnaké vierovyznanie. Nárečová odlišnosť a hádam aj materiálna úroveň stala sa podkladom toho, že sa obyvatelia Pivnice cítili nadradení ostatným kolonistom. Známe je, že Pivničania zdôrazňujú, že ich nárečie stojí k bohoslužobnej biblištine nepomerne bližšie ako stredoslovenské nárečie, a to pokladajú za dôvod svojho sebavedomia a istejsi pýchy. Ale obyvatelia Pivnice, ktorí natrvalo opustili rodné prostredie a usadili sa v stredoslovenskom nárečovom prostredí, jednako len v druhej generácii si osvojujú stredoslovenské nárečie.

Západoslovenským nárečím hovoria katolícki obyvatelia Selenče. Historické dokumenty nehovoria o tom, z ktorej časti západoslovenského nárečového územia prišli. Ich nárečie je pomerne blízke nárečiu pivníckemu. V Selenči od XVIII. storočia bývajú evanjelickí Slováci hovoriaci stredoslovenským nárečím vo východnej časti obce a katolícki Slováci hovoriaci západoslovenským nárečím v západnej časti obce. Delí ich len

ulica. Dodnes sa však ani v jednej časti neprejavil nijaký sklon k vzájomnému nárečovému vyrovnaniu. To je zaujímavý a z hľadiska jazykového zemepisu závažný úkaz. Svedčí totiž o tom, že zemepisný činiteľ sám osebe nerozhoduje o vzájomnom zblížovaní dvoch odlišných nárečí, i keď tento činiteľ nie je celkom bez významu. Nemožno povedať, že by sa katolícki a evanjelickí Slováci neboli navzájom stýkali. Veď boli občanmi jednej politickej obce a táto okolnosť im poskytovala zaiste mnoho príležitostí navzájom v občianskych veciach obcovať. To, že boli oddelení ulicou, nemohlo byť nijakou prekážkou vzájomného poznania, obchodovania, výmeny produktov a pod. Ale tento styk bol akýsi vonkajší, nezasahoval hlbšie. Veľmi silnou zábranou bližšieho a intenzívnejšieho styku však bola príslušnosť k dvom rôznym vierovyznaniam. Táto okolnosť, t. j. živé a vystupňované vedomie odlišnosti vierovyznania nesúceho na seba pečať starej nevráživosti, držala obidve skupiny odlúčenosti a bola prekážkou vzájomného priblíženia vôbec. Externý styk nestačil vyvolať zblížovací proces medzi nárečiami, ako sa to stalo v obciach s nábožensky jednoliatym evanjelickým obyvateľstvom. Proces jazykového zblížovania vyvolávajú teda predovšetkým psychologické a sociologické činitele. Ony otvárajú cestu intímny a biologicky bezprostredným stykom dvoch jazykových alebo nárečových spoločenstiev. Tieto styky sa realizujú v uzavieraní manželstiev a v trvalých príbuzenských vzťahoch, v ktorých sa neutralizujú rozmanité napätia medzi skupinami obyvateľov. Keďže v Selenči sa takýto stav nevyvinul, nebolo podmienok pre zblíženie alebo splynutie oboch nárečí ani v podobe nejakého vzájomného prekríženia, ani v podobe ovládnutia jedného nárečového typu nad druhým a zániku jedného z nich. Keďže temer 200 rokov si evanjelici a katolíci v Selenči udržali povedomie spoločenskej osobitosti, udržali si aj svoje pôvodné nárečie.⁴ V najnovšom čase občianske spoločenstvo sa stavia na novom podklade. Do popredia vystupujú materiálne záujmy jednotlivca i celku. Staršie princípy spoločenského života ustupujú a s nimi aj príslušnosť k vierovyznaniu prestáva byť primárnym činiteľom v živote spoločnosti, prestáva byť neprestupnou hrádzou medzi príslušníkmi toho istého etnického celku, hovoriacimi dvoma nárečovými typmi. Ich spoločenskému nažívaniu sa otvárajú dvere, ich vzájomný styk sa zintenzívňuje vo verejnom i v osobnom okruhu a prejavuje sa aj v nadväzovaní pokrvných vzťahov. Tento koncentračný pohyb v oblasti biologickej a sociologickej vytvorí predpoklady pre koncentráciu, pre zblíženie a integráciu nárečí v jeden kompaktný dorozumievací prostriedok. Nemalý význam v tomto procese má okolnosť, že obidve nárečové diferencované spoločenstvá žili a žijú v tej istej politickej obci, teda v najtesnejšej občianskej blízkosti, v tom istom vzdialenejšie príbuznom srbochorvátskom jazykovom prostredí a predtým a čiastočne aj teraz aj v blízkom dotyku s jazykovým prostredím maďarským a nemeckým. Silná vrstva prevzatých slov z nemčiny a maďarčiny a predovšetkým nástojčivo živá vrstva slov zo srbochorváčtiny, spojená takrečeno s každodenným životom v blízkom i vzdialenejšom spoločenskom okruhu a slovensko-srbochorvátsky bilingvizmus, mali a majú aj dnes nemalý význam pri koncentračnom smerovaní slovenských nárečí v Juhoslávii.

Tretiu po slovensky hovoriacu skupinu v Juhoslávii tvoria obyvatelia Ruského Kerestúra, Kocury v Báčke a väčšie-menšie skupiny obyvateľov v Srieime v Šíde, Petrovciah, Berkasove, Bačinciach, Bikičdole

a v ďalších obciach. Táto skupina na rozdiel od ostatných Slovákov sa vyznačuje tým, že hovorí východoslovenským nárečím šarišsko-zemplínskeho typu a že obyvatelia sú gréckokatolíckeho vierovyznania (uniati). Predkovia tejto skupiny sa do Bábky prisťahovali v polovici XVIII. storočia zo Zemplínskej, Abovskej a Boršódskej stolice. Z Bábky sa neskôršie rozšírili do iných osád v Srieme a v Slavónii a pribudli k nim ešte ďalší osadníci zo severného Šariša. Medzi touto skupinou, hovoriacou východoslovenským nárečím a medzi Slovákami stredoslovenského a západoslovenského nárečia neexistoval a dodnes neexistuje temer žiaden trvalý a intenzívny spoločenský styk. Východným nárečím hovoriaci osadníci od počiatku svojho života na Dolnej zemi sa od ostatného slovenského živlu ostro odlišovali a spoločensky separovali. Podkladom bolo predovšetkým odlišné vierovyznanie a v menšej miere značná nárečová odlišnosť a azda aj značný rozdiel v kultúrno-hospodárskej úrovni. Ale na prvom mieste príčiny ich izolovanosti od ostatných Slovákov treba hľadať vo vierovyznaní, resp. v jeho organizácii. Na území, kde sa stretli rímsko-katolíci, evanjelici a. v., reformovaní kalvíni a pravoslávni, boli grécko-katolíci najmenšou náboženskou skupinou. Bohoslužobným cirkevnoslovenským jazykom boli síce najbližšie k pravoslávnym Srbom, ale ako uniati mali osobitnú cirkevnú hierarchiu, ktorej strediskom bolo západoukrajinské mesto Lvov. Ako všetci gréckokatolíci na východnom Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine aj títo uniati sa pokladali podľa svojho vierovyznania (tzv. »ruskej viery«) za Rusnákov, Rusínov, prípadne za Rusov bez ohľadu na to, či hovorili skutočne nárečím ukrajinského typu, či nárečím východoslovenského typu, ktoré sa od ukrajinských nárečí ostro odlišuje mnohými výraznými znakmi. Niet pochybnosti o tom, že juhoslovanskí »Rusíni« v Bábke, Srieme a Slavónii hovoria typickým východoslovenským nárečím šarišsko-zemplínskeho typu. Podľa jazyka sú to celkom nepochybne a bezpečne takí Slováci ako v slovenských krajoch Šariša a Zemplína.⁵

Po prvej svetovej vojne prestal maďarizačný nátlak a po východoslovensky hovoriaci grécko-katolíci v Juhoslávii boli donútení starať sa o vlastné kultúrne povznesenie vo vlastnom jazyku. K spisovnej slovančine ich nič neviazalo. Istý vzťah mali iba k cirkevnej slovančine ako k svojmu bohoslužobnému jazyku. Od ruského a ukrajinského jazyka boli vzdialení. A tak siahli po vlastnom nárečí. Gábor Kostelník vydal *Gramatiku bačvansko-ruskej bešedy* (Srem. Karlovci 1923) a tak založil pre východných Slovákov v Juhoslávii spisovný jazyk, ktorý bol zavedený do škôl ako jazyk vyučovací a do tlače ako literárny jazyk. Týmto činom sa grécko-katolíci v Juhoslávii dištancovali od ukrajinčiny a ruštiny a zdôraznili, že ani jeden ani druhý jazyk nepokladajú za svoj rodný jazyk. »Bačvansko-ruska bešeda« je všetkým činom pokus o formálnu kodifikáciu východoslovenského nárečia za spisovný jazyk, vyvolaný naliehavými potrebami východných Slovákov v Juhoslávii. Je to čin, ktorý nevyplýval zo vzdoru, ale skôr z opustenosti, z nedostatku orientácie a z prirodzeného pudu zachovať vlastný ľudový jazyk a vlastnú tradičnú kultúru.⁶

Štvrtú skupinu Slovákov tvoria obyvatelia slavónskych obcí na okolí Našíc (Ledeník, Jelisavac atď.), ktorí sa prisťahovali v druhej polovici XIX. storočia z Kysúc.

Slovenské nárečia v Juhoslávii a na Dolnej zemi vôbec poskytujú veľké možnosti pre sledovanie problémov, ktoré vyvoláva stretnutie

obyvateľstva s diferencovanými nárečiami rovnakého základného typu stredoslovenského a zo stretnutia obyvateľstva stredoslovenského a západoslovenského nárečového typu. Naskytá sa možnosť sledovať, za akých okolností sa vedomie pevnej jazykovej sústavy uvoľňuje a ako sa otvára cesta vzájomnej interferencii prvkov odlišných nárečových sústav. Možno sledovať smer a intenzitu prenikania a stabilizácie týchto prvkov, ich kvalitu, množstvo a rozmanité iné okolnosti, ako napr. spôsob adaptácie a pod. Možno tu sledovať prekríženie dvoch nárečových sústav a ich organické zrastanie v jednu novú ucelenú sústavu, v ktorej niektoré prvky jednej i druhej sústavy sa dostali do nových vzájomne vyvážených interných vzťahov. Možno skúmať, ako sú tieto procesy rozložené v časovom a generačnom slede, ako je determinované potomstvo rodičov, ktorí majú rozdielne rodné nárečie, aké tendencie sa prejavujú v širšom nárečove rôznorodom príbuzenstve v prvom, v druhom a prípadne v ďalšom pokolení.

Z uvedených poznámok vychodí, že ide o celý komplex činiteľov, ktoré tu spolupôsobia. Všetky tieto činitele sa aktívne alebo menej aktívne uplatňujú v praktickom živote ľudí. Niektoré pôsobili na intenzívne zbližovanie a vyformovanie nových nárečových útvarov priaznivo, niektoré sceľujúce tendencie zdržiavali a napomáhali udržanie starších nárečových typov. Nárečové útvary, ktoré na území pôvodnej vlasti boli od seba odlišné, diferencované, v novom prostredí dostali sa do konvergentného vzťahu, zbližovali sa až natolko, že časom splynuli v nový nárečový útvar s uzavretou štruktúrou. Ale týmto činom sa súčasne odlišili a vzdialili od nárečí svojej pôvodnej vlasti. K nárečiam pôvodnej vlasti zostali už len vo vzťahu historickom, vo vzťahu otca a potomka. Na novom území, v novej vlasti sa dostali do celkom ináč organizovaného jazykového prostredia, prišli do spoločenského významného styku s rôznymi nárečiami vlastného jazyka a s príbuzným srbochorvátskym jazykom i s nepríbuznými jazykmi maďarským a nemeckým. Toto nové prostredie na rozdiel od prostredia pôvodnej vlasti je charakterizované nielen odlišnými vzájomnými vzťahmi medzi samými slovenskými nárečiami, ale aj odlišnými vzťahmi slovenskými nárečiami a maďarským a nemeckým jazykom a novým vzťahom so srbochorvátskym jazykom, ktorého na území pôvodnej vlasti vôbec nebolo. V pôvodnej vlasti boli kolonizačné ohniská od seba viac alebo menej od seba vzdialené, takže medzi nárečiami týchto ohnisk nebolo kontakt a nebol aktívny žiaden vzťah. V novej vlasti dostali sa tieto nárečia do bezprostredného živého dotyku navonok v svojich nositeľoch i vnútorne v svojej dorozumievacej funkcii. Ako prenikli navzájom do seba ich nositelia, pochádzajúci z rozmanitých území pôvodnej vlasti, a vytvorili nový kompaktný spoločenský celok, tak navzájom prenikli do seba aj nárečové sústavy a vytvorila sa jednoliata nová kompaktná sústava, ktorej jednotlivé prvky na pôvodnom území síce existujú, ale nie ako prvky kompaktnej sústavy na jednom území, ale ako prvky rôznych sústav na rôznych územiach, ktoré navzájom nesúvisia. Ak sa hľadá pôvodná vlasť dolnozemsých Slovákov, možno v mnohých prípadoch zistiť dokonca, odkiaľ pochádzajú jednotlivci a rodiny. Napríklad rodina Zolňan prišla nepochybné zo Zolnej pri Zvolene, rodina Turčan pochádza z Turca, rodina Myjavec z Myjavy, rodina Medovarský z Medovariec v Honte, rodina Čelovský z Čeloviec v Honte, rodina Senohradský zo Senohradu v Honte, rodina Kokavský z Kokavy v Gemeri, rodina Sirácky

zo Siráku v Peštianskej stolici atď. Ale dnešné nárečie týchto rodín nemôžno jednoznačne lokalizovať ani do Hontu ani do Novohradu ani do Gemera. Možno povedať len toľko, že dnešné dolnozemske nárečie stredoslovenské má charakter nárečia južnej stredoslovenskej oblasti, pričom jednotlivé nárečové prvky južnostredoslovenské existujú v ňom v inom zložení ako na pôvodnej vlasti, v novej a uzavretej sústave charakteristickej pre dolnozemský nárečový komplex.

Odohral sa tu teda za dvesto rokov spoločného života veľkorýsy konvergentný proces, ktorý z ľudí pochádzajúcich z rôznych krajov, odlišných zvyklostí, obyčajov, názorov a nárečí vytvoril nový organický spoločenský celok, ktorý vo vzťahu k paralelným nárečovým celkom na súvislom území slovenského jazyka stojí ako ich vekove mladší brat v rodine dialektov utvárajúcich slovenský jazykový komplex ako historicky, územne, spoločensky a kultúrne ohraničený celok.

Skutočnosť, že sa slovenské nárečia v novom prostredí dostali do bližšieho kontaktu z maďarčinou a nemčinou, sa nijako mimoriadne neodráža ani na slovnej zásobe ani v gramatickej stavbe. Zásoba z maďarčiny a nemčiny prevzatých slov je v podstate tá istá a má takú istú zvukovú podobu ako v nárečiach na Slovensku. No v slovnej zásobe dolnozemských nárečí v Juhoslávii špeciálne je pomerne mnoho prevzatých slov zo srbochorvátčiny v bežnom úžitku. To je pre ne charakteristické na rozdiel od slovenských nárečí v Maďarsku a v Rumunsku a napokon i na Slovensku. Srbochorvátske slová sa hojne používajú v slovenskom kontexte, pretože v novšom čase sa šíri slovensko-srbochorvátsky bilingvизmus ako bežný jav, ba vyskytujú sa aj prípady, že Slováci usadení alebo zamestnaní trvale medzi Srbmi a Chorvátmi opúšťajú svoj materinský slovenský jazyk.

Štúdium a podrobná analýza stavby slovenských nárečí na Dolnej zemi je mimoriadne rentabilná so zreteľom na osvetlenie zmien, presunov a prevrstvení. Odhaľuje vnútorné dejiny nielen samých dolnozemských nárečí, ale prispieva podstatne aj k poznaniu vnútorných dejín celého národného slovenského jazykového komplexu. Vo všeobecnosti na mnohých ľudí zo Slovenska pôsobia dolnozemske nárečia dojmom archaickosti. Tento dojem je len čiastočne pravdivý, pretože v týchto nárečiach je mnoho novôt, ktorých v nárečiach na Slovensku niet. Ale na druhej strane sú slovenské nárečia v Juhoslávii a na Dolnej zemi starobylé v tom, že vo všetkých zložkách svojej stavby zachovávajú nedotknutý stav, aký bol v pôvodnej vlasti v čase ich odchodu na Dolnú zem v XVIII. storočí. Dolnozemskí Slováci sa totiž temer nestýkali s pôvodnou vlasťou, aspoň masovo nie. Jednotlivci a inteligencia nezapôsobili na zmenu nárečí. Jazyka širokých vrstiev ľudu sa nedotkli zmeny, ktoré sa uskutočnili v slovenských nárečiach na súvislom území pod vplyvom spisovného jazyka a životných pomerov najmä po roku 1918. Spisovný jazyk slovenský sa v širších vrstvách ľudu na Dolnej zemi nepoužíval a jeho hodnota bola vždy viac kultúrna ako prakticky významná a nevyhnutná v uplatňovaní sa jednotlivcov v tamojšom životnom prostredí. Z toho hľadiska rentabilnejšia ako spisovná slovenčina bola a je srbochorvátčina, alebo v Maďarsku maďarčina. Myslím, že slovenská škola, tlač, rozhlas, televízia jednak nie je vstave zapôsobí tak účinne, aby sa narušila stáročiami ustálená zákonitosť dolnozemských nárečí v čomkoľvek. A ak by aj zapôsobila, malo by to iba charakter sporadického obohatenia vý-

razových prostriedkov o novú jednotku, ktorá by nijako nenarúšala ustálenosť systému.

Slovenské nárečia v Juhoslávii sú starobylé v slovnej zásobe, vo frazeológii, v syntaxi i tvarosloví a vo zvukovej stavbe pevne sa zachováva starý systém. Je to živý svedok o stave slovenských nárečí v XVIII. storočí. Týka sa to najmä nárečí stredoslovenských a východoslovenských, ktorých pôvodnú vlasť vieme bez väčších ťažkostí lokalizovať. Západoslovenské nárečia na Dolnej zemi nepochybne zachovávajú tiež starý stav, aký v XVIII. storočí bol v ich pôvodnej vlasti. Lenže tu máme ťažkosti s vymedzením územia ich pôvodnej vlasti. Bude treba ďalej analyzovať celú ich stavbu a starostlivo hľadať, kde existujú im najbližšie záverečné typy a jednotlivosti a okrem nárečového materiálu bude treba vziať do úvahy národopisné a historické skutočnosti.

Výskum nárečí jazykových diaspór v inojazyčnom prostredí má svoju vlastnú problematiku.⁷ V našich pomeroch môže toto štúdium prinesť mnoho vzácného materiálu a nových poznatkov. V r. 1946 sa zozbieral značne bohatý materiál medzi Slovákmi v Maďarsku a čiastočne sa aj publikoval v monografiách a štúdiách.⁸ Slovenské nárečia v Maďarsku a Rumunsku sú predmetom intenzívneho slavistického štúdia.⁹

Slovenské nárečia v Juhoslávii sa skúmali v auguste a septembri r. 1947.¹⁰ Získaný materiál síce s veľkým oneskorením ale predsa spracúva autor tejto state v obsiahlej celkovej monografii, v ktorej sa podá všeobecná charakteristika nárečí a vymedzia sa jednotlivé ich typy (južnostredoslovenský, kysucký, západoslovenský a východoslovenský typ). V monografii sa vyčerpá všetko bohatstvo a nezachytia sa všetky dôležité podrobnosti. Bude treba pokračovať v starostlivom výskume a pracovať aj ďalej v oblasti zvukovej stavby nárečí (vo fonológii, fonetike i histórii zvukovej stavby), v gramatickej stavbe, v tvorení slov, v syntaxi a frazeológii a bude treba zhromaždiť do vyčerpania slovnú zásobu a spracovať ju lexikograficky i lexikologicky. Ďalej veľmi treba zbierať súvislé texty v ich prírodnom znení priamo z úst domácich ľudí v ich najvlastnejšom prostredí. Tieto texty budú hlavným prameňom pri štúdiu syntaxy, frazeológie, sémantiky a funkčného vrstvenia vyjadrovacích prostriedkov. Výber textov usporiadaných podľa vecných a funkčných zreteľov by sa mohol vydať tlačou prípadne aj vo viacerých zväzkoch. Mohli by to byť texty z bežného života, texty štylizované (povesť, rozprávky), obradné reči, piesne, ľudová korešpondencia, kronikárske záznamy atď. Okrem toho všetkého treba zbierať aj prevzaté slová z maďarčiny, nemčiny, turečtiny a najmä zo srbochorváčtiny a hlboko sa zaoberať problematikou slovensko-srbochorváckeho bilingvizmu a iných s tými súvisiacich procesov. To je pracovný program na celé desaťročie pre celú skupinu dialektologických a jazykovedných odborných pracovníkov, zberateľov i teoretikov. Osobitné námety na výskum poskytuje vzťah literárneho jazyka a nárečí v domácom prostredí, otázka dialektizmov v literárnych prejavoch juhoslovanských Slovákov, porovnanie spisovnej slovenčiny v redakcii juhoslovanských literárnych pracovníkov so spisovným jazykom na Slovensku. Zistili by sa zaiste pútavé a charakteristické skutočnosti.

Osobitnú pozornosť treba venovať výskumu východoslovenského nárečia v Juhoslávii, rozvoju a osudom jeho spisovnej podoby. Výsledky tohto výskumu prinesú nepochybne užitočné poznatky k otázke rozhraničenia slovenčiny a ukrajinských nárečí na východnom Slovensku. Mo-

nograficky by bolo treba prepracovať problém a okolnosti vzniku spisovného jazyka východoslovenským nárečím hovoriacich občanov v Juho-slávií a osvetliť všetky okolnosti, ktoré ho vyvolali. Zdá sa mi, že pri vzniku tohto spisovného jazyka sa uplatňovali obdobné okolnosti ako pri vzniku spisovnej slovenčiny v Bernolákových a Štúrových časoch. Osvetliť tieto paralely by bolo historicky mimoriadne cenné.

Štúdium slovenských nárečí na Slovensku i na Dolnej zemi je prekvapujúco plodné v každom ohľade. Na každom kroku možno objaviť nové, doteraz neznáme skutočnosti a vzťahy. Štúdium nárečí v celej svojej rozsiahlosti predstavuje najprimeranejšiu cestu štúdia minulosti a budúcnosti slovenského jazyka, slovenskej národnej kultúry a histórie.

Poznávanie národnej minulosti uschopňuje kľasť pevné základy národnej budúcnosti.

POZNÁMKY

¹ Československá vlastivěda II, sv. 1, Praha 1963, 536—537.

² Porov. Fr. Bokes, *Dejiny Slovákov a Slovenska od najstaších čias až po prítomnosť*, Slovenská vlastivěda IV, Bratislava 1945, 108—119, 123—124.

³ Pozri A. Petrov, *Príspevky k historickej demografii Slovenska v XVIII.—XIX storočí*, Praha 1928, 241 n. — F. Kutlík *Báč-Sriemski Slováci*, Nem. Palánka 1888. — J. Sirácky, *Juhoslávia*, Bratislava 1965. Tam aj ďalšia literatúra.

⁴ Príslušnosť k vierovyznaniu bola rozhodujúcim činiteľom napr. v nemeckých kolóniách v Rusku, kde sa diferencujú evanjelické a katolícke nárečia, ako uvádza E. Schwarz, *Deutsche Ostforschungen* I. 549. — Porov. aj J. Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava 1949, 199 n.

⁵ O národnej príslušnosti týchto Slovákov sa hodne popisalo už od konca XIX. storočia (Vl. Hnatiuk, Fr. Pastrnek, A. Petrov, A. V. Šembera. Pozri k tomu aspoň J. Škultéty, *Odkiaľ pochádzajú »ruskí« obyvatelia báčskeho Kerestúra a Kocúra*, Slovenské pohľady 1895, 552 n. — S. Czambel, *Slovenská reč*, T. Sv. Martin 1906, 75 n. Tam aj staršia literatúra. — Pozri aj J. Štolc, *Nárečie* 430.

⁶ J. Maliak v článku *Čo sa deje u našich dľa jazyka najbližších susedov*, Národný kalendár na rok 1924, Petrovec, str. 43—62, pozerá na túto udalosť hodne zvysoka, skoro opovrhlivo a vyjadruje sa mentorsky. Nemal žiadne oprávnenie takto hovoriť, pretože slovenskí národní činitelia v Petrovci ani za jeho čias ani neskoršie nevedeli nájsť a ani sa nesnažili hľadať cesty k tejto národne a kultúrne opustenej a celkom na vlastné neveľké možnosti odkázanej slovensky hovoriacej skupiny.

⁷ Veľkú pozornosť im venuje nemecká dialektológia. Základnú informáciu pozri: K. Wagner, *Deutsche Sprachlandschaften*, Marburg 1927, passim. — E. Schwarz, *Die Mundartenforschung in ihrer Bedeutung für die ost-deutsche Stammeskunde*, Deutsche Ostforschungen I. Leipzig 1942, 537—559, — E. Schwarz, *Die deutschen Mundarten*, Göttingen 1950, najmä 90—114, 187 n. — A. Bach, *Deutsche Mundartforschung, ihre Wege, Ergebnisse und Aufgaben*, II. Auflage, Heidelberg 1950, passim.

⁸ J. Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava 1949, — P. Ondrus, *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*,

Bratislava 1956. — K. Palkovič. *Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku*, Jazykovedné štúdie II. Dialektológia, Bratislava 1957, 298—352. — V. Blanár, *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*, Bratislava 1950.

⁹ I. Sipos, *Geschichte der slowakischen Mundarten der Hutaund Hámor-Gemeinden des Bükkgebirges*, Budapest 1958. — Király P. pracuje na atlase slovenských nárečí v Maďarsku.

¹⁰ Referát o výsledkoch tohto výskumu som uverejnil v týždenníku *Kultúrny život*, Bratislava 1947, roč. II. 21, 22—24.

Z pera mladých

O Č I

Dozneli posledné akordy
jesene.
A ja ešte cítim dve jazerá
na sebe.

Boli zelené
mali oči nedočkavé
— jazerá

Pri náhodilom stretnutí
znova vrátiť chcem
labyrint ten,
v ktorom nenájdu cestu
viem.

A budú sa len kochať
dlho, dlho.